

Los het nou gewoon op!?

Wim van Dinten

met bijdragen van

Imelda Schouten

Leonie van Dinten

Sezen 

Wijk bij Duurstede

2024

ISBN 978-90-79768-06-6
Eerste druk, augustus 2023
Tweede herziene druk, januari 2024

Stichting Sezen
Muntstraat 25
3961 AJ Wijk bij Duurstede
0343 59 58 01
sezen@sezen.nl / www.sezen.nl

Foto's omslag voorkant: Steven Lek via Wikimedia Commons (trekkers), Jan van Galen via Wikimedia Commons (scheur in huis), Joris van Gennip via ANP (demonstrerende mensen).

Foto omslag achterkant: Margaret van de Pitte via Pixabay.

De auteur heeft getracht met alle rechthebbenden op citaten contact op te nemen. Dit is niet in alle gevallen gelukt. Wie meent op geciteerde passages recht te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met de uitgever.

© 2024 W.L. van Dinten – Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende.

Inhoud

Voorwoord	7
1 Kwamen onze crises bewust of onbewust tot stand?	11
2 We lijken ons denken moeilijk te kunnen veranderen. Hoe komt dat?	25
3 We blijven doen zoals we deden. Kunnen we niet anders?	37
4 Rationalisten vinden dat boeren hun bedrijf naar een ander paradigma moeten inrichten, en snel ook. Zijn boeren daartoe in staat?	47
5 Groningers hebben steeds gelijk gehad maar het niet gekregen. Politici en bestuurders hebben hen aangehoord, maar niet geluisterd. Verbazingwekkend, hoe kan dat?	53
6 In de affaire over de kinderopvangtoeslagen zag je dat de overheid was losgezongen van de realiteit. Wat zit daaronder?	61

7	Het valt op dat veel mensen en overheden alle betekenis in geld uitdrukken. Dat doen ze zelfs bij milieu- en duurzaamheidskwesties. Waar wijst dat op?	73
8	We leven in een rechtsstaat maar het recht bleek niet bij machte onrecht te corrigeren. Verbijs-terend. Hoe kan dat?	87
9	Is onze democratische rechtsstaat nog een democratie?	99
10	Hoe kunnen we betrouwbaar en met overzicht geïnformeerd worden?	109
11	De onontkoombare overgang op een nieuw paradigma.	125
12	En nu, hoe verder?	143
	Nawoord	171
	Literatuur	173

Voorwoord

We hebben de ene na de andere crisis. Het oplossen ervan maakt de boel alleen maar erger. Het wijst op de bekende uitspraak: je kunt problemen niet oplossen met dezelfde manier van doen en denken als waarin die problemen zijn ontstaan. Die uitspraak wordt aan Albert Einstein toegeschreven en levert vaak een glimlach op, *we've been there*. Dan valt er even 'n stilte ... en gaan we door met hoe we deden. We staan niet stil bij hoe we denken en doen, laat staan dat we dat kunnen veranderen. Dit boek is gewijd aan hoe we denken en doen en hoe we kunnen beginnen dat te veranderen.

Het is eigenlijk simpel. Neem dit voorbeeld waarin twee vormen van denken en doen tegenover elkaar staan en in alle crises zijn terug te vinden.

Je kunt een hamer proberen te beschrijven door iets te zeggen over de kop en de steel. Je kunt eindeloos veel verschillende koppen definiëren: naar materiaal, grootte en gewicht. Dit geldt ook voor de steel. Je kunt al die koppen en stelen combineren.

Je kunt eindeloos veel situaties definiëren en voorschriften ontwikkelen in welke situatie je welke hamer moet gebruiken. En in al die gevallen zeg je lang niet zoveel over de hamer als wanneer de smid een hamer pakt en die gebruikt. In het gebruik van de hamer in wisselwerking met de omgeving komt de essentie van de hamer tot uitdrukking, niet in het steeds nauwkeuriger specificeren van kenmerken.

Ons denken en doen is vooral op ordenen en definiëren gebaseerd, op gebruik van onze rationaliteit en creativiteit; in veel mindere mate zijn we bezig met mogelijk maken van wat er uit wisselwerking met de omgeving ontstaat en kan ontstaan. Ik beschrijf hiermee twee patronen die tegenover elkaar zijn komen te staan, niet meer naast elkaar lijken te gedijen. Aan wisselwerking zouden we ons bovendien ook nog moeten overgeven. Eng, risicovol. We specificeren en ordenen steeds meer, willen wisselwerking controleren ... We lijken niet meer anders te kunnen, willen de crises en problemen van deze tijd ook weer specificerend en ordenend en controlerend oplossen.

Dit inzicht verrijkt, maar we staan – desondanks – nog steeds met lege handen. We zijn ingevangen in rationaliteit. Daar kunnen we niet met een plan of doelstelling uit ontsnappen omdat die immers ook gebaseerd zijn op rationaliteit. Als we in wisselwerking willen zijn, kunnen we onze rationaliteit hoogstens helpend inzetten. Het veronderstelt dat we eerst andere betekenis verbinden aan wat we waarnemen, hoe we

denken, handelen en hoe we dat in taal uitdrukken. Hoe geven we eigenlijk betekenis? Hoe is ons denken en doen met betekenisgeving verbonden?

In hoofdstuk 1 besteed ik aandacht aan de manier waarop we onze rationaliteit inzetten, wat we daarmee winnen en kwijtraakten. Het verdrong onder andere ons vermogen uit te gaan van wisselwerking. Ik laat dat bij de bekende crises zien die op de omslag van dit boek prijken. Bijna alle cases zijn ontleend aan de Nederlandse maatschappij en samenleving, maar de patronen zijn in de hele westerse wereld waar te nemen.

In hoofdstuk 2 en 3 ga ik in op hoe paradigma's uit vormen van betekenisgeving zijn opgebouwd en in oriëntaties van mensen zijn te herkennen. Hoe we doen komt langs in vormen van pragmatisme en hoe die met onze oriëntaties zijn verbonden.

De crises die ons de afgelopen jaren zo hebben beziggehouden – de stikstofcrisis, de schade in Groningen door aardbevingen, de toeslagenaffaire – komen opnieuw langs in hoofdstukken 4, 5, 6. Dan wordt zichtbaar in hoeverre deze crises zijn ontstaan door het negeren van wisselwerking en wat er verandert als je wel daarvan uitgaat.

In de hoofdstukken 7, 8 en 9 komt aan bod hoe we onze huidige maatschappij hebben ingericht, hoe het rechtsstelsel zoals we dat nu hebben niet meer past bij een maatschappij

en samenleving waarin wisselwerking het gewicht krijgt dat het voor alle leven heeft. Wat de essentie is van democratie en hoe die in de democratische rechtsstaat onderuit is gegaan.

Na de eerste druk zijn de laatste hoofdstukken aangepast. In hoofdstuk 10 laat ik zien hoe media en journalisten vormen van betekenisgeving en pragmatisme gebruiken, wat daarin opvalt en verdrongen wordt. In hoofdstuk 11 ervaar je dat de overgang op een ander paradigma onontkoombaar is. We maken het einde van een periode mee. In het laatste hoofdstuk geef ik antwoord op de vraag: En nu, hoe verder?

1

Kwamen onze crises bewust of onbewust tot stand?

In de jaren negentig begon ik me ervan bewust te worden dat we langzaam maar zeker steeds meer wisselwerking verloren. Als ik het woord wisselwerking gebruikte reageerden mensen er meestal niet op. Sommigen vroegen wat ik me daarbij voorstelde. Het antwoord op die vraag werd simpel toen ik op vakantie was geweest.

Mesa Verde

In september 2000 waren wij in Mesa Verde National Park, Colorado. Het dankt zijn faam aan vestigingen van indiaanse culturen onder overhangende rotsen die grotten vormden in door bos groengekleurde dalen. Toen wij daar waren was de naam Mesa Verde een pijnlijke herinnering aan hoe het was geweest. Er had een enorme brand gewoed, meer dan negenduizend hectaren bos gingen in vlammen op. Alleen gebouwen en oude nederzettingen waren door bluswerk intact gebleven, de rest – vooral bos en groen – was in rook opgegaan.

Vrijwel elk jaar zijn er branden, voornamelijk door blikseminslag. De hele twintigste eeuw was men erin geslaagd de branden te beheersen door er snel bij te zijn en te blussen. Het bleef dan bij enkele honderden hectaren verbrand bos. In de zomer van 2000 liep het volledig uit de hand.

In het Far View Visitor Center was uitgebreid aandacht voor het ontstaan en de bestrijding van branden. Dat de vuurexplosie in 2000 plaatsvond was toeval, dat het gebeurde onvermijdelijk.

Aan de balie van het Visitor Center gaf een rijzige man van indiaanse afkomst toelichting. Ik vroeg hem wat ik me moest voorstellen bij *fuel*. Hij vertelde dat er veel dood en droog hout in de bossen had gelegen. Tot zo'n kleine honderd jaar geleden – voordat Mesa Verde nationaal park was – konden branden hun gang gaan, omdat de bevolking niet bluste. Kleinere percelen gingen in rook op, afhankelijk van windrichting en droogte. De indiaanse bevolking gebruikte nieuwe open plekken als akker. Op andere kregen jonge loten een kans, ondergroei ontstond. Kleinere diersoorten kwamen zo aan voedsel. Grotere dieren aten kleinere op. Er ontstond een keten van roofdieren, met de poema aan top. Branden kwamen ten goede aan de variëteit in flora en fauna en hielden die mede in stand. Met het gebruik van blusauto's en -vliegtuigen is dat ecologisch evenwicht verloren gegaan.

Ik vroeg de man wat hij had gedaan toen de brand woedde. Hij zei: "Ik heb er glimlachend naar gekeken. Ik vind al dat ingrijpen door branden te blussen een verkeerde benadering. Je kunt de

natuur niet beheersen. Het is westerse arrogantie. De laatste brand was zo gewelddadig dat de vuurzee ook met moderne methoden en hulpmiddelen niet te blussen was. Men kon hooguit zones beschermen en zelfs dat is maar gedeeltelijk gelukt.”

Mesa Verde was tot National Park uitgeroepen omdat daar iets bijzonders was aangetroffen. Het was een momentopname in een eeuwenlang evolutionair proces, ontstaan uit wisselwerking. Evolutie uit wisselwerking is zo complex dat je die met logica altijd zult simplificeren.

Hoe gingen de parkbeheerders met hun National Park om? Zij zagen bos, dieren, planten en grotwoningen die ze in stand moesten houden. In hun hoofd maakten ze er een plaatje van. Brand verstoorde dat plaatje. Dan is het logisch dat je branden blust om dat plaatje te beschermen. Je negeert dat 'n verschijnsel expressie is van alle invloeden die heersen en geheerst hebben, en ziet het als ding op zich, hier en nu, waar je je logica op loslaat. Die logica kan bijvoorbeeld gebruikt worden om het verschijnsel ongedaan te maken of om het ontstaan ervan te verklaren.

De filosofen Martin Heidegger en Jacques Derrida noemden dit *metaphysics of presence* en *logocentrisme*.¹ Ze merkten op dat ze deze manier van denken en doen overal in de westerse

1. Volgens Heidegger hecht wetenschap onevenredig veel belang aan 'presence'. Dat uit zich in een voorkeur voor de bestudering van invloeden in het heden (versus verleden en toekomst) en voor invloeden van wat aanwezig is (versus wat afwezig is).

wereld tegenkwamen. Als je dit op je netvlies hebt, hoe kom je dit verschijnsel dan in Nederland tegen?

Ik kijk terug naar 1979, toen in de EU overeenstemming werd bereikt over de Vogelrichtlijn. In 1992 volgde de Habitatrichtlijn. Met die richtlijnen beogen de Europese lidstaten 'de kwaliteit van natuur te waarborgen door wilde flora en fauna in hun natuurlijke leefomgevingen in stand te houden'. *Het idee erachter is dat we de natuur niet verder uitwonen met al onze geld opleverende economische activiteiten.*

Elke lidstaat koos kenmerkende planten- en diersoorten en wees zones aan waar ze beschermd moesten worden, de Natura 2000-gebieden. Die gebieden zijn onderverdeeld in habitattypes, en wat daar beschermd moet worden is uitgedrukt in doelen. De regeling ervan in Nederland staat in de Wet natuurbescherming. De keuzes van gebieden zijn in de loop van de tijd uit te breiden maar niet zomaar in te trekken. Dat zou immers betekenen dat je de doelstelling om de natuur te beschermen niet serieus neemt. Alleen bij duidelijke wetenschappelijke missers, grote beheerfouten of natuurrampen kan een land bij de EU om intrekking vragen.

Is het opstellen van doelen per natuurgebied een goede aanpak? Als je via doelen een gebied wilt beschermen en je gebruikt je rationaliteit om zo'n doel te bereiken, dan staat het doel centraal en niet alle invloeden die hebben geleid tot wat er in het

natuurgebied *is*. Bescherming van de natuur gaat in essentie om de vraag of wisselwerking en potentie tot evolutie zijn aangetaast. Dat is het geval als dood het wint van leven of als mensen de ‘natuur’ in een constante toestand willen houden terwijl de omgeving drastisch veranderd is. Vasthouden aan wat er ooit was, daar een plaatje van maken dat je continu aan het restaureren bent, is dezelfde misser als wat er in Mesa Verde gebeurde.

Het wordt helemaal dramatisch als stikstof in het kader van de Wet natuurbescherming wordt geïnterpreteerd als belangrijkste oorzaak voor de slechte staat van natuurgebieden.² De enorme verzameling invloeden die in dat gebied heersten en hebben geleid tot wat je ziet, neger je dan voor het gemak. Ik denk aan verstedelijking, opwarming van het klimaat, waterbeheer, hoge fijnstofconcentraties, toenemende drukte in de natuur en nog honderden andere invloeden. Bovendien wordt bij de kritische depositiewaarde van stikstof (KDW) ingezoomd op het grondgebied van Nederland, maar grenzen bestaan niet voor invloeden die je in de natuur vindt. Ik pik er nog een belangrijke invloed uit: verdroging van ons land. Ondanks dat er meer regen valt, laten we de grond verdrogen.

2. Zie WO_t-brochure Vogel- en Habitatrictlijnrapportage 2019, Wageningen Universiteit, voor een samenvatting van drukfactoren en bedreigingen. Uit het WO_t-technical report 170 blijkt dat voorafgaande aan het onderzoek bepaald was dat er slechts 10 bedreigingen en 10 drukfactoren mochten worden geïdentificeerd, waarvan er maximaal 5 een score van High importance konden krijgen. De rest werd automatisch Medium importance.

De natuur verschaalt aanzienlijk door verlaging van het grondwaterpeil voor landbouw, onttrekking van grondwater voor huishoudens en industrie, door drains en sloten. Al in de jaren negentig was hier nationaal beleid voor aangenomen maar het is tot nu toe niet uitgevoerd. Partijen kunnen al decennialang hun gang gaan en de natuur lijdt eronder. Denk nou niet dat de verslechtering van de natuur met de stikstofaanpak opgelost is.

Als je het beheer van natuurgebieden versimpelt tot losse zaken waar je controle over denkt te hebben of probeert te krijgen, je doet alsof het een vorm van landbouw is, dan is het fors mis. Dat gebeurde met de KDW's van stikstof maar het had net zo goed met één van de andere invloeden kunnen gebeuren. Wetenschappers hebben zich in het stikstofdebat laten lenen om Poppers wetenschappelijke methode te gebruiken. Die methode past hier niet (waarover later meer), maar de milieubeweging omarmde de stikstofgrenzen, beleidsadviseurs zijn erin meegegaan, en daarna ook de regering en Tweede Kamer. Juristen hebben de uitkomsten uit wetenschappelijke ondeugdelijkheid als waarheid opgevat en beschouwen de opgestelde doelstellingen voor Natura 2000-gebieden als betrouwbare grondslag voor bestuur. Tot slot focussen rechters op KDW's, nemen ze voor waar aan, en leggen daar ook nog het voorzorgsprincipe overheen.³

3. Het voorzorgsprincipe zegt dat elke verhoging van de stikstofconcentratie – hoe klein ook – moet worden vermeden.

De stikstofbenadering is een duidelijke misser waarin je metaphysics of presence en logocentrisme herkent als methode die onbewust, niet-passend wordt ingezet. Je kunt diezelfde fout maken bij *elke* invloed op de natuur, en kritische waarden berekenen en wie dan de grootste veroorzakers zijn, maar je blijft met die benadering doen alsof de natuur uit legosteentjes bestaat. Waarom dan alleen stikstof kiezen? Je zou bijna denken omdat er grond in dit kleine landje bij in het spel is.

Zowel vanuit de gebruikte wetenschapsmethode als vanuit beheer is een beroep op herziening van de stikstofaanpak gerechtvaardigd.

Bleef die manier van denken en doen beperkt tot stikstofproblematiek? Neem de afhandeling van schade in de provincie Groningen ten gevolge van aardgaswinning. De schade aan gebouwen was soms fors, met gevaar voor instorting, en veel vaker klein. De commissie-Meijer schreef in 2013 als eerste een rapport waarin je leest dat de Staat de schades niet serieus nam. Met de Staat bedoel ik niet alleen de rijksoverheid. Er waren burgemeesters in de provincie Groningen die het beleid van de minister belangrijker vonden dan het leed dat de inwoners ervan ondervonden. Zij waren door de Kroon benoemd, zagen zichzelf op de eerste plaats als vertegenwoordigers van de gevestigde orde.

Intussen groeide bij Groningers het bewustzijn dat ze door de Staat waren ingepakt, onfatsoenlijk waren behandeld. Na het rapport van de commissie-Meijer kwam een campagne op

gang waarna de Tweede Kamer besloot dat de aardbevingschade aan gebouwen vanwege gaswinning vergoed moest worden. Hoe werd dat besluit uitgevoerd? De organisatie die het aardgas uit de bodem haalde nam de schadeafhandeling ter hand. Iemand die schade had, meldde zich bij een daarvoor in het leven geroepen bureau. Medewerkers van het bureau kregen allerlei schades onder ogen, meestal scheuren in muren en verzakkingen. En wat zeiden die medewerkers? De schades konden ook voortkomen uit verlaging van de grondwaterstand of ondeugdelijke bouw. En als huizen er al jaren stonden was er onderhoud aan gepleegd, het een en ander verbouwd. Waren die schades daadwerkelijk door aardbevingen vanwege gaswinning veroorzaakt?

Schademelders vonden die vragen absurd. Ze hadden de schokken meegemaakt, de scheuren zien komen. Maar het maakte niet uit wat ze zeiden. De bureaumedewerkers bleven zoeken naar bewijs voor een directe relatie tussen aardgaswinning en scheuren. *Je ziet het, de methode van metaphysics of presence en logocentrisme spat van de schadeafhandeling af.* Omdat de medewerkers van het bureau geen alternatief voor hun werkwijze hadden, zeiden ze in veel gevallen tegen bewoners: 'Huur een advocaat en klaag ons aan. De rechter doet dan een uitspraak.' Het leverde bergen werk op voor juristen, advocaten en de rechtbank.

Na jarenlang wachten en voortslepende procedures was voor bewoners het verschijnsel 'schade aan m'n huis of bedrijf' niet meer het hoofdprobleem. In de wisselwerking

tussen medewerkers en bewoners ontstonden evoluties. Het gevoel niet serieus genomen te worden, stress van leven op een onveilige plek, gebrek aan toekomstperspectief, strijd over 'wie bepaalt in en bij mijn huis de definitie van de situatie'. Dat werd door bureaumedewerkers niet zo beleefd. Zij zagen het als bij-effecten van strijd om de echte oorzaak te achterhalen. Vaak mondde het opnieuw uit in een gang naar de rechtbank. En de rechter gaat uit van feiten, zoekt ook naar oorzaken en zit met dezelfde vragen als de medewerkers van het bureau. Over de vraag of psychische klachten, stress en angst ook als schade erkend werden is jaren geprocedeerd. In rechtspraak domineert rationaliteit.

Vanuit rationaliteit woorden geven aan wat uit wisselwerking ontstaat, is al gauw zeer complex. Hoe omzeilen we die complexiteit als we onze rationaliteit willen gebruiken? Om dat te laten zien neem ik de kinderopvangtoeslagen. Ten behoeve van de toekenning van de toeslagen en de controle op de juiste uitvoering werd een wet getransformeerd in een computersysteem. Politici verwachtten er maatwerk van. Een toeslag op maat voor een gezin wil zeggen dat je van wisselwerking bij het gezin uitgaat, zodat hun context leidend is. In die context lopen allerlei evoluties, hoe het gezin leeft, wat er verandert, hoe ze daarmee omgaan, welke betekenis dat voor hen heeft. Dat lukt zelfs de buurvrouw niet, laat staan een computersysteem zonder waarnemingsvermogen waarin slechts een stuk of acht parameters kunnen variëren. *Dat het systeem maatwerk*

leverde was een hypothese die direct getoetst had moeten worden, maar zij werd opgevat als geverifieerde waarheid. De belastingdienst is bij het beoordelen van de aanvragen van ouders, bij het bevoorschotten en terugvorderen van geld, niet uitgegaan van wisselwerking. Hoezeer dit gezinnen heeft beschadigd, maakte de parlementaire commissie duidelijk; het zit in de titel van haar verslag *Ongekend onrecht*. In de zittingen die live op tv te volgen waren werd Eric Wiebes, die destijds politiek verantwoordelijk was voor de belastingdienst, ondervraagd over zijn rol in het geheel. Wiebes was bij zijn aantreden bij de belastingdienst geconfronteerd met grote systemen waarbij verbeter- en aanpassingsprocessen niet van de grond kwamen. De problemen met het toeslagensysteem bezag hij in datzelfde licht. Commissieleden vroegen keer op keer welke concrete acties hij had ondernomen, welke aanpassingen hij had gedaan. Waarom had hij het niet gewoon opgelost? Wiebes antwoordde dat hij dacht dat de toeslagenregeling nooit wat kon worden. Een systeem dat een massaproces aanstuurt kan onmogelijk maatwerk leveren. Daar ging de commissie niet op in. Wiebes herhaalde zijn punt en opnieuw liet de commissie het lopen. Ik vermoed dat de commissieleden niet de werkwijze van de Tweede Kamer en de kwaliteit van volksvertegenwoordigers in hun onderzoek onder de loep wilden nemen.

Ondanks het feit dat de affaire liet zien dat het systeem de complexiteit van de contexten van de aanvragers niet aankon,

ging men door met hetzelfde systeem, dezelfde beslissers, in dezelfde dienst, om de ontstane problemen op te lossen. Ze waren niet in staat te beseffen dat met dit systeem en door deze werkwijze hen veel ontging. Dat gaat ook op voor Tweede Kamerleden die de wet hebben aanvaard en zich er niet van bewust waren dat een systeem onmogelijk maatwerk kan leveren. Ze bleven van de gedachte uitgaan dat macht niet goed was aangewend. Het laat zien hoe lastig het voor politici en ambtenaren is om van wisselwerking uit te gaan. Het is een paradigmatische overgang. Die komt in zicht als je reflecteert op hoe je zelf gedacht en gehandeld hebt en inziet dat je oordeel niet paste.

Dat je eraan gewend bent veel te negeren laat ik soms zien als ik een zaal mensen toespreek. Ik vraag me hardop in het Nederlands af waarvoor ze gekomen zijn. Dat is bij elk van die mensen de uitkomst van allerlei invloeden die ik niet ken. Die zijn voor mij onmogelijk te achterhalen, en degene aan wie ik het vraag zal het zelf vaak ook niet weten. Eén invloed weet ik, ze hebben betaald om mij te horen. Ik meld daarna dat ik de volgende keer hetzelfde verhaal in het Engels zal houden. Omdat er veel meer Engels sprekende mensen op de wereld zijn verwacht ik ook meer mensen in de zaal en meer geld in het laatje. Daarna vraag ik wat we kwijtraken door op Engels over te schakelen. Ze spreken de verwachting uit dat er minder gesprek en discussie zal ontstaan; maar wat we ermee verliezen weten we niet precies. Ik ga verder met

mijn plan en vertel dat ik het geldbedrag van mijn Engelstalige optredens zie als expressie van betekenis die het publiek eraan geeft. Meer geld staat dan gelijk aan meer betekenis. En ik ben niet de enige die zo doet, steeds meer mensen om mij heen doen het. Ineens zegt iemand in het publiek dat het zo bij de Nederlandse universiteiten is gegaan. Studenten uit andere landen stroomden toe, Engels werd voertaal. Faculteiten werden uitgebouwd, er kwamen zalen bij, er verschenen extra garages en koffiebars.

Inmiddels wil de minister van Onderwijs dat de bachelor (jawel) studies weer in het Nederlands gegeven worden omdat we met de overschakeling op Engels teveel onderwijskwaliteit zijn kwijtgeraakt. Hoe ziet dat eruit?

Als docent en student beiden met de Nederlandse taal zijn opgevoed, kunnen ze daarin nuances uitwisselen die in hun denken en context een plaats krijgen. Wanneer de lessen in het Nederlands gegeven worden, kan de ontwikkeling van de student centraal staan die in wisselwerking leert, zoals je ook je moedertaal onder de knie hebt gekregen.

De overgang op lessen in het Engels staat niet op zichzelf. Het is een middel om meer studenten te trekken. Het doel is een hoeveelheid leerstof over te dragen. Er wordt een systeem met protocollen ontwikkeld waarin de docent een functionele rol vervult. Voor de student komt het halen van voldoende die nodig zijn om het certificaat van de instelling te verkrijgen centraal te staan. En het inkomen van de universiteit is aan